

KASTEEL TER DOES

Een van de zes kastelen

Voor u ligt boerderij Doeshof. De lage bakstenen muur ervoor is het restant van de oude tuinmuur van het middeleeuwse kasteel Ter Does. Het werd kort voor 1300 gebouwd door de adellijke familie Van der Does. Deze had het land in leen van Floris V, graaf van Holland. Ter Does was een van de maar liefst zes kastelen van Leiderdorp. Ze stonden langs de Rijn. Alle zijn weleens belegerd, geplunderd of verwoest. Tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten streed de Kabeljauwse hertog Jan van Beieren tegen zijn nicht Jacoba van Beieren, gravin van Holland. De Hoekse adel steunde haar. In 1420 brandschatte de hertog hun kastelen rond Leiden. In Koudekerk aan den Rijn veroverde hij kasteel Poelgeest. De Leiderdorpers zagen dat woeste leger langstrekken. Het Hoekse huis Ter Does gaf zich vrijwillig over. Het kasteel werd gespaard vanwege de Kabeljauwse sympathieën van de oudste zoon van de kasteelheer, of omdat de bewoners tijdig beseften dat de ouderwetse ringmuur niet op kon tegen het nieuwe vuurgeschut.

Kasteel ter Does, door Cornelis Pronk, pentakening in Oost-Indische inkt. Ca. 1750 kort voor de sloop

Ronding van de slotgracht

Binnen de ommuring stond ooit een woontoren met dikke muren en kleine raamopeningen. Voor het toilet moesten de bewoners naar buiten; het sekreet was uitgebouwd in de ringmuur boven de slotgracht. Al met al niet comfortabel. Jonkheer Pieter van der Does liet in 1598 het kasteel moderniseren. Zijn grafsteen bevindt zich in de Dorpskerk.

In de 17de eeuw raakten kastelen uit de mode. Ze werden vaak verbouwd tot buitenplaatsen. Tijdens de landbouwcrisis in de 18de eeuw heerste de runderpest. De veehouderij stond onder druk, de prijzen waren laag. Dat betekende een daling van pachtinkomsten voor de landheer. Het kasteel werd niet meer onderhouden en verviel tot een ruïne. Rond 1740 klonk het geluid van de slopershamer.

De resten van Huis ter Does zijn opgegraven in 1952. Als je het weiland voor de boerderij bekijkt vanaf de Achthovenerweg, zie je een ronde vorm in het glooiende gras. Dat is de omtrek van de slotgracht!

Grafzerk van Pieter van der Does in de Dorpskerk te Leiderdorp. Bovenste helft waarop het familiewapen met ruiten

Het Gravenpad

Is dit fietspad vernoemd naar de graaf van Holland, de leenheer van de familie Van der Does? Nee. Het gaat om de familie De Graaf. Veehouders met bedrijven op meerdere plekken in Leiderdorp. In de loop van de tijd raakten zij veel grond kwijt voor de aanleg van de Houtkamp, wegen- en woningbouw. Op deze plek boerde sinds 1939 ook een tak van de familie: Frans en Jansje de Graaf en hun zoon Huib.

Het land was overigens in het verre verleden wel eigendom van de kasteelheer van Ter Does.

Toen Huib de Graaf nog veehouder was, had hij de grootste kudde wittruggen van Nederland. Foto Claudia Thurnissen

LANGS DE LIMES

De Achthovense Heuvelrug?

Zowel de Rijn als de zee hebben hier eeuwenlang klei afgezet. In de middeleeuwen begon men deze klei te winnen voor de fabricage van bakstenen. Tijdens het afkleien zijn soms sporen van nederzettingen uit de IJzertijd en de Romeinse tijd ontdekt. We weten niet hoe vaak. Vlak voor de molen ligt een perceel met de bijnaam Achthovense Heuvelrug. Dit is wat hoger: het werd nooit afgekleid.

Boeren sinds de IJzertijd

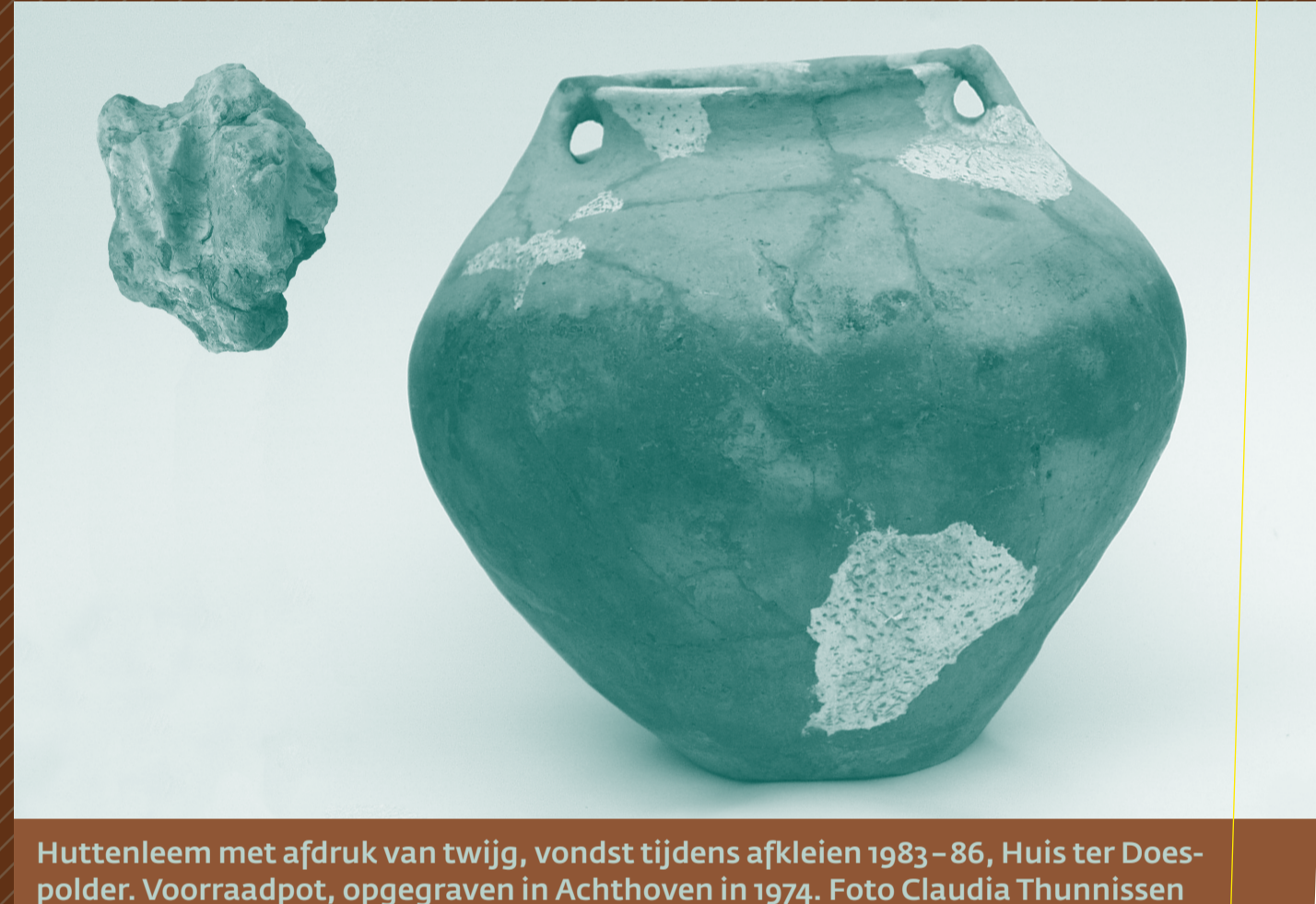
Hier werd al gewoond in de IJzertijd (800–12 v. Chr.). Verderop stroomde de Rijn, een brede en woeste rivier. Maar hier lagen kleine boerenederzettingen veilig op de hogere en droge oeverwallen. De mensen leefden samen met het vee in woonstallen. Links, in de Huis ter Doespolder, is tijdens het afkleien de stookplaats van zo'n boerderij met bergen as, scherven en huttenleem gevonden. Huttenleem is klei waarmee de bewoners het twijgenvlechtwerk van hun huis bestreken. Er liep een pad van naast elkaar gelegde stammetjes door het veenlandschap, vanaf de nederzetting in uw richting. Rechts, in de polder Achthoven, zijn veel scherven uit de IJzertijd en de Romeinse tijd opgegraven. Enkele grote voorraadpotten zijn hieruit samengesteld. Ze hebben kleine oren, waar je een koord doorheen kunt doen om ze buiten bereik van dieren op te hangen.

Boerderij IJzertijd, reconstructie in het Archeon. Foto Claudia Thunnissen

Rundvee voor de Romeinen

In 47 na Chr. besloot Keizer Claudius dat de Rijn de noordgrens werd van het Romeinse rijk, de *Limes* (Latijn: grens of grenspad). De zuidoever van de Rijn was voortaan Romeins. Ter bescherming werden er forten langs gebouwd, zoals fort Matilo in Leiden. Achter de noordoever begon het 'barbaarse' land van het vrije Germania. De schaarse bewoners die in Achthoven leefden, hielden vee. Dat blijkt uit de vondst van 398 dierenbotten, vooral van runderen. In de onderkaken en schouderbladen zit een gat. De boeren pekelden namelijk het vlees en sloegen vervolgens een haak door het bot om het geheel te kunnen roken. Waarschijnlijk zijn de runderen in de nederzetting zelf verorberd. Maar het zou heel goed kunnen dat de Romeinse soldaten van het castellum Matilo hier vee kochten of vorderden.

Huttenleem met afdruk van twijg, vondst tijdens afkleien 1983–86, Huis ter Doespolder. Voorraadpot, opgegraven in Achthoven in 1974. Foto Claudia Thunnissen

Wilt u meer weten over Leiderdorp en de Limes, download dan de gratis route-app *Langs de Limes*. Kijk voor informatie op www.langsdelimes.nl onder 'Routes' (routes op uw smartphone).

BOEREN- LANDSCHAP

Slagenverkaveling

De Ruigekade maakt hier een scherpe knik. De dijk dateert uit de middeleeuwen, toen kolonisten het ruige moerassige land ontgonnen. Ze begonnen aan de kant van de Rijn en groeven parallelle sloten om de grond te ontwateren, waardoor er langgestrekte percelen ontstonden. Aan het eind legden ze een kade aan waarop u nu staat. Zo'n systematische ontginning van smalle stroken land heet een strek- of slagenverkaveling. Je kunt die goed zien vanaf de kade. De naam Ruigekade staat op de oudste kaarten.

Op deze topografische kaart uit 1876 is de slagenverkaveling in de polder Achthoven duidelijk zichtbaar. U bevindt zich bij de cirkel.

Biodiversiteit

Polder Achthoven is aantrekkelijk voor weidevogels. Vooral het achterste deel, dat natter is. In het voorjaar broeden hier en in de omgeving Kievieten, grutto's, tureluurs en scholeksters.

In het verleden gingen de biologiestudenten van de Leidse universiteit op eerstejaarsexcursie langs de Ruigekade. Die bood een fraai flora- en fauna-overzicht van de Nederlandse polders. Hierover vertelt bioloog schrijver Maarten 't Hart smakelijk in het verhaal 'De Waterstaafwants' (1981). Ieder jaar vangen ze 'zo goed als alles .. wat maar in een sloot kan leven.' De bioloog raakt geobsedeerd door een mooie studente. Met haar ziet hij de waterstaafwants, een droom! Dat beestje hoopt hij al jaren hier te vinden. Nog steeds is dit hoekje van de Ruigekade een paradijsje van biodiversiteit.

De kleine watersalamander. Hij kan tot elf centimeter groot worden. Mantjeje in broedkleed. Foto Richard Slagboom

Eeuwenoude essenstoven

Langs dijken en kaden staan vaak essen. De boom is herkenbaar aan zijn zwart fluwelen knoppen, veervormige bladeren en zaden met vleugeltjes. De es kan goed tegen knotten (afzagen). Het taai hout is geschikt voor stelen van spaden en bijlen. Boeren hadden geriefhoutbosjes voor gereedschap, brand- en timmerhout. Sinds de tweede helft van de 20ste eeuw worden de bosjes daar niet meer voor gebruikt. Een es die vroeger regelmatig tot vlak boven de grond werd afgezet (gesnoeid), kreeg daardoor een speciale vorm: een stoof. Er lopen meerdere stammetjes uit. De essenstoof heeft een grillige structuur met allerlei holtes. Essenstoven zijn natuurreservaatjes voor broedende vogels, kikkers, insecten en mossen. Hun wortelstelsel is uitgebreid en houdt de bodem vast. Voor de stevigheid van dijken is dat een voordeel. Langs de Ruigekade vind je zowel stoven van essen als van andere boomsoorten. Ze zijn eeuwenoud!

Essenstoof langs de Ruigekade. Foto Ada van der Aar